

Stanisław Wójcik

"Koncepcje społeczno-polityczne Stanisława Grabskiego, Witold Wojdyło, Toruń 1933 : [recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 1, 276-279

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

oderwania od niej nie tylko Kresów wschodnich, ale Górnego Śląska i Pomorza. Autorka starała się wyjaśnić przesłanki tego stanowiska — wśród których na czoło wysuwał się fakt odgórnego wytyczania linii programowej przez czynnik zewnętrzny — Międzynarodówką Komunistyczną.

Opracowanie Danuty Winiarskiej-Twaróg *Mniejszości narodowe w myśli politycznej Stronnictwa Demokratycznego* akcentuje obronę praw obywatelskich mniejszości przez ruch demokratyczny ukształtowany w drugiej połowie lat 30. Autorka skupiła się zwłaszcza na ukazaniu negatywnego stanowiska wobec przejawów antysemityzmu. Zwraca też uwagę na projekty uregulowania położenia mniejszości słowiańskich, np. w formie autonomii. Zostały jednakże przedstawione zbyt pobieżnie i chaotycznie. Głębszej refleksji wymagałaby też ewolucja postulatów ruchu demokratycznego okresu wojny i pierwszych lat powojennych, które Autorka zaledwie dotyka.

Charakter przeglądu stanowisk wybranych ugrupowań ma szkic Antoniego Mieczkowskiego *Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej po II wojnie światowej*, co zresztą Autor zastrzega we wstępie. Rozważania rozpoczyna od postulatów narodowościowych ugrupowań tworzących rząd emigracyjny a następnie wchodzących w skład inspirowanej przez komunistów KRN. W latach powojennych skupia uwagę na stosunku obozu rządzącego wobec Niemców i Żydów. Stanowisku temu przeciwstawia postawę Kościoła katolickiego. Spośród partii które działają współcześnie, Autor omawia postulaty KPN, PSL, ZChN, SN, PC i PSN.

Zbiór zamyka opracowanie Grzegorza Janusza *Usytuowanie mniejszości narodowych w społeczeństwie i polityce państwa polskiego po 1945 r.* Autor przybliży następujące kwestie: liczebność, rozmieszczenie terytorialne (dla czterech głównych grup ilustracje na mapkach), wyznawana religia, aktywność na rzecz obrony praw narodowych, rozwijanie kultury przez mniejszości narodowe w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem szkolnictwa w języku narodowym.

Lektura książki nasuwa spostrzeżenia jak różne, niejednokrotnie sprzeczne, propozycje i wnioski formułowały ugrupowania w kwestii mniejszości narodowych. Programy rozwiązań podporządkowane były podstawowym koncepcjom ustrojowo-politycznym: wizji państwa, jego funkcji, struktury, przewidywanych uwarunkowań międzynarodowych. Na stanowisko ugrupowań rzutowały działania mniejszości narodowych, zarówno w aspekcie wewnętrznym, jak i na zewnątrz, ich postawa wobec państwa i narodu polskiego. Ten aspekt nie został jeszcze wydobyty w sposób zadowalający i pozostaje ważnym postulatem badawczym.

Opracowanie oparte na solidnej podstawie źródłowej stanowi istotny krok w badaniach nad myślą polityczną.

Alicja Wójcik

Witold Wojdyło: *Koncepcje społeczno-polityczne Stanisława Grabskiego*. Toruń 1933

Książka Witolda Wojdyły jest poświęcona wybitnej postaci polskiej sceny politycznej końca XIX i pierwszej połowy XX wieku Stanisławowi Grabskiemu, który znany jest współczesnemu czytelnikowi jako działacz polityczny i ekonomista — myśliciel społeczny. Wszakże wiedza o nim, o roli jaką odegrał jako polityk i człowiek nauki, była dotąd zbyt ogólna. Nadto napotymano na szereg opinii sprzecznych i uproszczeń.

Inicjatywę W. Wojdyły można uznać za tym cenniejszą, że współcześnie zainteresowanie historyków problematyką badawczą dotyczącą ludzi należących do minionych pokoleń, ich myśli i działalności jest wciąż niewielkie. Na uwagę zasługują prace Andrzeja Garlickiego o Piłsudskim, Romana Wapińskiego o Dmowskim, Sikorskim, a także praca *Pokolenia II Rzeczypospolitej* Andrzeja Micewskiego o Dmowskim, Bohdana Cywińskiego o rodowodach tzw. niepokornych, a także Anny Barszczewskiej-Krupy o ludziach Wielkiej Emigracji czy Tadeusza Kisielewskiego o działaczach ludowych z okresu zaborów. Podobnie nikłym dorobkiem legitymują się filozofowie — historycy myśli społecznej, znacznie zaś lepszym historycy literatury.

Przyczyn tłumaczących zainteresowanie, jakim nauki społeczne darzą pewnych tylko polityków i myślicieli, można dopatrywać się w randze osiągnięć politycznych, naukowych czy społecznych tychże osób. Teorie niegodne uwagi, czy postaci zbyt skomplikowane, niewygodne pozostają nieznanne, frapujące zaś zyskują naukowy aplauz i trafiają na warsztat historyków myśli. Lecz czy jest to jedyne wytłumaczenie? Czy nie istnieją inne przesłanki odpowiadające za niepełny obraz polskiej myśli społecznej i historycznej pierwszej połowy naszego stulecia? Odpowiedzią na to pytanie jest teza, której nie będziemy rozwijać, że istotną przeszkodą uniemożliwiającą zaistnienie niektórych polityków, filozofów w powojennych opracowaniach, a dopuszczającą innych, była tzw. „polityka naukowa PRL”. Opierała się ona na zasadzie eliminacji lub przemilczeń wszystkich tych postaci i ich poglądów — zwłaszcza odnoszących się do materii życia społecznego — które nie przylegały do marksistowskiego schematu świata. Zamazywano wszelkie koncepcje, które roztaczały alternatywne wizje. Niekiedy przylepiano etykietę, np. burżuazyjnego ekonomisty, jak miało to miejsce w przypadku Stanisława Grabskiego, a więc „godnego zapomnienia”. Dyskryminacja ta przybierała też formy niewznawiania przedwojennych wydań ciekawszych prac. Z drugiej strony, po kolejnych tzw. odwilżach, dopuszczano do głosu niektórych przedstawicieli „niewygodnych” koncepcji, z innej epoki historycznej, jak z upodobaniem ówcześni decydenci wydawniczy określali okres sprzed II wojny światowej.

Książka Wojdyły ukazuje nam Grabskiego jako wnikliwego pisarza politycznego, a także i gospodarczego przelomu XIX i XX wieku, 20-lecia międzywojennego, okresu II wojny światowej i pierwszych lat powojennych do 1949 roku, który współkształtował polską myśl społeczną i polityczną oraz jako działacza o ciekawej ewolucji ideowej, który karierę społecznikowską zaczynał jako młody pozytywista w ruchu socjalistycznym, po czym przeszedł do galicyjskich narodowych demokratów, aby po roku 1926 działać niezależnie, będąc wszakże wierny ideałom demokratycznym.

Witold Wojdyło skoncentrował się na analizie działalności społecznej i politycznej Stanisława Grabskiego, pomijając ważną w jego wypadku pracę naukową i uzyskane na tym polu osiągnięcia. Wojdyło uznał słusznie, że całościowe potraktowanie dorobku naukowego i politycznego Grabskiego jest jednak ponad siły; interdyscyplinarny charakter prac Grabskiego wymaga bowiem, wiedzy z zakresu takich dziedzin jak ekonomia, socjologia czy filozofia — na których gruncie Grabski swobodnie się poruszał. Nie czyniąc z tego Autorowi zarzutu, chcę zwrócić uwagę na generalną potrzebę uzupełnienia w tym względzie charakterystyki tej ciekawej osobowości.

Recenzowana książka ma rzetelną podstawę źródłową, na którą składają się źródła rękopiśmienne ze zbiorów archiwalnych i bibliotecznych, które są niezbędne dla wyjaśnienia okoliczności powstania zarówno zamierzeń Grabskiego, jak i ich oceny. Jest to istotne zwłaszcza w przypadku prac, które podejmują problematykę polityczną osadzoną mocno w historii. A taką jest praca W. Wojdyły. Podstawowy zrąb źródeł stanowią pozycje książkowe i artykuły publicystyczne wychodzące zarówno spod pióra Grabskiego, jak i pisarzy politycznych, odnoszące się do działalności Grabskiego. W. Wojdyło włożył w opraco-

wanie materiałów źródłowych wiele pracy zważywszy, iż Grabski był autorem blisko 50 książek i kilkuset artykułów, a także to, że wielu autorów wypowiadało się i oceniało jego działalność i poglądy.

Poza bogactwem materiału źródłowego, omawianą książkę wyróżnia rzetelna analiza poglądów, pozwalająca na unikanie uproszczeń czy wręcz błędnych wniosków, które dostrzega się w istniejących syntezach o S. Grabskim.

Praca W. Wojdyły ujmuje problematykę w układzie chronologicznym — od schyłku XIX wieku, do pierwszych lat Polski Ludowej. Układ ten wypada akceptować, gdyż pozwolili on Autorowi książki prześledzić ewolucję myśli i określić znaczenie Stanisława Grabskiego jako polityka na scenie politycznej Polski.

Z uwagi na to, że poglądy polityczne i społeczne Grabskiego pochodzą sprzed kilkudziesięciu lat i mogą być dla współczesnego czytelnika niezrozumiałe, dobrym pociągnięciem W. Wojdyły było zwięzłe ukazanie mentalności Stanisława Grabskiego i ewolucji jego poglądów ideowych, co zaprezentował Autor w szkicu biograficznym o Grabskim (Rozdział I).

Na podstawie kolejnych rozdziałów pracy czytelnik może sobie wyrobić pogląd na temat roli, jaką odegrał Grabski w życiu politycznym pierwszego półwiecza XX wieku, a więc w ruchu socjalistycznym (Rozdział II) i narodowodemokratycznym (głównie Rozdział III). Ale nie tylko. W. Wojdyła próbuje także odpowiedzieć, na ile projekcje koncepcji społeczno-politycznych S. Grabskiego były realne, dające się zastosować w praktyce, szczególną wagę nadając okresom 1918–1926 (Rozdział III), II wojny światowej (Rozdział IV) oraz po jej zakończeniu, po powrocie S. Grabskiego do Polski w 1945 r. (Rozdział V), czyli okresów jego dużej aktywności politycznej.

Jakkolwiek Autor wyczerpująco przedstawia koncepcje polityczne Grabskiego i czołowych działaczy ND, to jednak w sprawie granic i traktatu ryskiego, a także przy kwestiach ustrojowych zaprezentowana przez Wojdyłę analiza pozostawia pewien niedosyt. Ponieważ koncepcje ówczesnych polityków do dziś budzą w tych sprawach emocje, sądzę, że uwzględnienie również opinii przedstawicieli innych obozów politycznych, a także prawników, nadałoby większą precyzję omawianym zagadnieniom.

Za cenne osiągnięcie Autora uważam ustalenie roli, jaką odegrał S. Grabski na polskiej scenie politycznej w I połowie XX wieku, we wspomnianych wyżej okresach. Przeprowadzona w książce analiza pozwala na stwierdzenie, iż doświadczenie zdobyte przez Grabskiego podczas pełnienia czołowych ról partyjnych (w PPS i ND), a także politycznych (trzykrotny minister oświaty — WRiOP, dwukrotny poseł na sejm, negocjator w rokowaniach ryskich i w sprawie konkordatu) oraz studia społeczno-filozoficzne w Berlinie i Bernie i studia politologiczne w Paryżu, posiadany zmysł krytyczny w stosunku do istniejących wówczas doktryn ideowo-politycznych i gospodarczych zaowocowały tym, że działalność polityczna i publicystyczna odznaczały się wnikliwością i oryginalnością. Stawia go to wśród współczesnych mu rodaków w rządzie osób lepiej zorientowanych w sprawach rozwoju politycznego i gospodarczego Polski nie tylko międzywojennej, ale i powojennej. Z uznaniem też należy się odnieść do sugestii wyrażonej przez Autora, iż stopień realności poglądów Stanisława Grabskiego uwidocznił się także w obecnej rzeczywistości społeczno-politycznej Polski związanej z upowszechnianiem się zasad gospodarki rynkowej oraz udziałem w życiu gospodarczym tak docenianej przez Grabskiego warstwy przedsiębiorczej (s. 159–160).

Do sięgnięcia po tę pozycję winna skłaniać ciekawa i kontrowersyjna osobowość Stanisława Grabskiego oraz tematyka dotycząca okoliczności udziału i kreowania przez niego polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa polskiego, solidnie warsztatowo opracowana

przez W. Wojdyłę. Niewątpliwą zaletą książki jest jej erudycyjność i poprawność stylistyczna. Autor referuje ewolucję poglądów i stanowisk w sposób klarowny i zrozumiały.

Uważam, iż istnieje pilna potrzeba opracowania poglądów naukowych S. Grabskiego, co pozwoli w pełni docenić znaczenie i rolę, jaką odegrał on jako ekonomista na scenie politycznej, gospodarczej i naukowej Polski pierwszej połowy XX wieku.

Stanisław Wójcik

Dieter Senghaas: *Friedensprojekt Europa*. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main 1992, s. 226

Przedmiotem książki D. Senghaasa jest próba konstruowania programu działań na rzecz budowy nowej, stabilnej, bezpiecznej i zapewniającej dobrobyt, postizimnowojennej Europy. Doniosłość tak ujętej problematyki badawczej wynika z faktu, że upadek dwubiegunowego ładu międzynarodowego całkowicie zmienił europejski ład pokojowy i system bezpieczeństwa, którego nowe oblicze jest dopiero w procesie kształtowania się i ma bardzo mgliste kontury. Nie zmienia to jednak faktu, że w Europie istnieją znaczące możliwości przejścia z minionego okresu zimnej wojny, poprzez obecny okres „zimnego pokoju: w kierunku przyszłej zintegrowanej i stabilnej Europy, tworzącej swoistą „wspólnotę bezpieczeństwa”. Z tego względu oraz z uwagi na realne zagrożenia dla takiej wizji ładu pokojowego w Europie istnieje potrzeba szerokiej, międzynarodowej debaty na temat struktur, mechanizmów oraz szans i zagrożeń towarzyszących ogólnoeuropejskim zmianom. Potrzeba takiej dyskusji istnieje tym bardziej, że ani Wschód ani Zachód nie były przygotowane — w sensie alternatywnych strategii i programów działania — do tak radykalnych zmian. Przedmiot pracy został więc wybrany jak najbardziej prawidłowo.

Struktura pracy jest zwarta i logiczna. W części pierwszej autor analizuje perspektywy trwałego pokoju w Europie. W szczególności koncentruje się na diagnozie ładu międzynarodowego po „wielkim bankructwie” — używając słów Z. Brzezińskiego — jakim był rozpad bloku wschodniego. Ponadto podejmuje rozważania na temat struktur i mechanizmów nowej politycznej architektury w Europie. W części drugiej Senghaas analizuje mechanizmy i instrumenty eliminowania zagrożeń towarzyszących wielkiej europejskiej transformacji. Europa na tle globalnego ładu międzynarodowego po upadku konfliktu Wschód-Zachód, jej miejsce i rola w globalnym układzie sił, to przedmiot analiz w części trzeciej.

Praca Senghaasa odwołuje się do tradycji i bogatego dorobku niemieckiej szkoły badań nad pokojem (*Friedensforschung*). Autor, obok E.O. Czempieła, jest jednym z jej najwybitniejszych przedstawicieli. Istotną cechą tej szkoły jest całościowe rozumienie pokoju, z uwzględnieniem nie tylko stanu środowiska międzynarodowego, lecz także wnętrza państw, tworzącego przesłanki ich działań na arenie międzynarodowej. W duchu tej tradycji Senghaas analizuje cztery elementy tworzące — jego zdaniem — zasadnicze przesłanki ładu pokojowego nie tylko stabilnego, lecz także umożliwiającego realizację wartości istotnych dla narodów i państw. Do elementów tych należą: 1) praworządność i demokracja wspólna dla wszystkich państw europejskich, 2) sieć instytucjonalnych powiązań, 3) wyrównywanie poziomu rozwoju gospodarczego, 4) wzajemne zrozumienie się narodów i państw i w tym kontekście eliminowanie negatywnych stereotypów.

Odwoływanie się do wspólnych wartości organizujących funkcjonowanie wnętrza państwa oznacza, że zdaniem autora właśnie tu tkwią najgłębsze przesłanki struktury i funkcjonowania ładu międzynarodowego. Tym samym w warunkach głębokich współzależno-